

- BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2003. A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében. Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Intézet, Debrecen.
- BODA I. KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2005. Alakzatok hipertextuális szövegekben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- BODA ISTVÁN KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT 2012. Versszövegek hipertextuális szerveződésének modellezése kétnyelvű környezetben. In: NAVRACSICS JUDIT – SZABÓ DÁNIEL szerk., A mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban. Pszicholingvisztikai tanulmányok 3. [Mental Procedures in Language Processing. Studies in Psycholinguistics 3.] Tinta Könyvkiadó, Bp. 316–22.
- NYIRKOS ISTVÁN 2002. Boda István Károly – Porkoláb Judit, Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok. Magyar Nyelvjárások 35: 151–5.
- PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY 2003. Egy bibliai szövegrészlet hipertextuális és retorikai szerveződésének vizsgálata. Az Evangélium János szerint 1–9. Előadás az V. Dunaújvárosi Nemzetközi Nyelvvizsgáztatási és Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián (A nyelvtudás szerepe a változó Európában, Dunaújváros, 2003. március 20–22.)
- PORKOLÁB JUDIT – BODA I. KÁROLY 2005. Alakzatok hipertextuális szövegekben. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- SZABÓ ZOLTÁN 2003. Boda István Károly – Porkoláb Judit, Számítógépes stilisztikai és szövegtani tanulmányok. Magyar Nyelvőr 127: 131–3.
- SZABÓ ZOLTÁN 2004. Boda István Károly – Porkoláb Judit, A hipertext alkalmazása a szövegek értelmezésében. Magyar Nyelvőr 128: 351–3.
- SZABÓ ZOLTÁN 2006. Szathmári István szerk., Az alakzatok világa 11–5. Magyar Nyelvőr 130: 248–51.

MÁTÉ ÉVA

Lelkes György, Magyar helységnév-azonosító szótár

Argumentum Kiadó és KSH Könyvtár, Budapest, 2011. 1048 lap + 70 térkép

Történelmi művek, szakkönyvek lapozásakor számos településnév-változ(tat)ásnak lehetünk tanúi; ez többnyire közigazgatási, geopolitikai, etnológiai stb. okokkal magyarázható. Örvendetes viszont az a tény, hogy az elmúlt évtizedekben kialakult egy sajátos kézikönyvtípus, a helységnév-azonosító szótár, amely különböző felhasználói köröket kíván kiszolgálni. A második világháború utáni több évtizedes csendet SEBŐK LÁSZLÓ (Magyar neve? Határainkon túli helységnévszótár. Arany Lapok Kiadó, Bp., 1990. 267 lap + 1 térkép), RÁTKAI ÁRPÁD (Megváltozott földrajzi nevek katalógusa. JGYTF Kiadó, Szeged–Szolnok, 1992. 85 lap), SZABÓ M. ATTILA – SZABÓ M. ERZSÉBET (Dicționar de localități din Transilvania – Erdélyi helységnévszótár – Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen. Kriterion Kiadó, București, 1922. 250 lap) és LELKES GYÖRGY (Magyar helységnév-azonosító szótár. Balassi Kiadó, Bp., 1992. 628 lap + 2 térkép; második, javított és bővített kiadás: 1998) munkái törték meg. A recenzensek elismerően szóltak már ez utóbbi szótárról is (l. pl. HAJDÚ MIHÁLY: Magyar Nyelvőr 1999: 364–6), az én tisztem pedig az, hogy a jelenlegi, legújabb változatot értékeljem.

Az impozáns méretű helységnév-azonosító szótár szerkezete áttekinthető, világos, adattár jellegének megfelelő, a szerző korábbi munkáihoz hasonlóan gondos kivitelezésű.

A szótár első oldalain, a magyar, német és angol nyelvű tartalomjegyzék után Klinghammer István egyetemi tanárnak, az MTA tagjának elismerő szavait olvashatjuk. „A magyar helységnev-azonosító szótár margójára” című (17) rövid szakasz néhány mondatban meghatározza a földrajzi név fogalmát, illetve szerepét a mindennapi életünkben. „Az előzmények...” (17–8) alcím valójában rövid történeti ismertetést takar a kezdeti próbálkozásoktól 1940-ig. „A szótárról...” című rész körvonalazza a szótár elsődleges rendeltetését, sokoldalú felhasználhatóságát. Felhívja a figyelmet arra, hogy a tár a volt Magyar Királyság egykori területének összes magyar helységnevéen túl jelentős várakat és várkastélyokat is azonosít, továbbá a mai Moldova csángómagyar vonatkozású településneveit is felfedezhetjük benne. A szótár több mint 15 ezer szócikket tartalmaz, a magyar és idegen nyelvű utalószók és névváltozatok pedig közel 64 ezret tesznek ki; mindent összevetve több mint 80 ezer névtani lexikai egységgel számolhatunk.

A „Szerzői előszó” (19) azokra az újításokra hívja fel a figyelmet, amelyek lehetővé tették a szótár minél részletesebb és hitelesebb adatainak a fölvételét, elsősorban Csánki és Györffy munkáinak beépítését a gyűjtésbe, illetve az eddig még nem azonosított településnevek lokalizálását a szótár várható, második kötetének a törzsanyagában.

A következő fejezetben részletes tájékoztatást olvashatunk a kézikönyv használatának módjáról, lehetőségeiről (23–73). A bevezető rész azokat a nehézségeket sorakozatja fel, amelyekkel a szakemberek és a nagyközönség szembetalálja magát egyes településnevek azonosításakor és térképen való elhelyezésekor. A településneveket érintő többszintű változásokat és változtatásokat figyelembe véve, a szerző megpróbálta az aktuális és hitelesnek tekinthető adatokat összeállítani az anyaggyűjtés lezárásának időpontjáig, 2010. június 17-éig, míg a történeti Magyarország helységnevei esetében az 1910. évi népszámlálási adatokat tartalmazó 1913-as helységnevtárt vette alapul.

A tájékoztató legterjedelmesebb és legtartalmasabb egysége a magyar rész, amit további hat egység követ (Idegen nyelvű helységnevmutatók, Lipszky és Fényes jegyzékei, Betűrend, A szótár mennyiségi adatai, Függelék és Térképek). A magyar rész további kettőre oszlik a szócikkek felépítésének a típusai, illetve azok alapelemei szerint, amelyek lehetnek alap-, kiegészítő és utaló szócikkek. Az alapszócikkek az 1913. évi helységnevtár szerint vannak csoportosítva, így az adott év után keletkezett helység neve magyar vagy nem magyar fennhatóság alatti területen előforduló név. Az ide tartozó kiegészítő szócikkek többek között a történeti Bukovina és Moldova székely, illetőleg csángómagyar vonatkozású településneveit tartalmazzák, valamint az egykori Magyar Királyság fontosabb várait és várkastélyait.

Az alap- és kiegészítő szócikkek felépítése a következő mintát követi: címszó, vármegegye, lakosság szám, nemzetiségi összetétel, felekezeti összetétel, névváltozatok, egyesítési és szétválási adatok, a várakra és várkastélyokra vonatkozó további adatok, kronológia, mai név és hovatartozás, végül a térképlap és keresőmező száma.

Az idegen nyelvű, vagyis a horvát, latin, lengyel, német, orosz, román, szerb, szlovák, szlovén és ukrán helységnevmutatókban minden esetben fel van tüntetve a magyar név is (pl. *Ihřisť = Igricke*). Itt szeretném megjegyezni, hogy az idegen nevek mutatójában csupán a román nyelvűek között találtam számos magyar helyesírású alakot, amelyek valószínűleg korai térképeken szerepelnek. Ugyanakkor a legújabb helyesírást tükröző alakulatok is helyet kaptak az összesítésben (pl. amelyekben *ă* betű szerepel), ezért a könnyebb eligazodás végett szerencsésebb lett volna a mai román alakot felvenni a korábbi forrásokban levő egyszeri előfordulású román nevek helyett (pl. *Dyágu, Fikatár* helyett *Deag, Ficătar*).

A „Függelék” (959–77) közli egyrészt a Magyar Királyság 1913. évi közigazgatási beosztását, azaz járásait és városait külön Magyarországon és külön Horvát-Szlavónországban, másrészt pedig a trianoni békediktátum utáni Magyarország vármegyéit és megyéit. Ugyanitt tekinthetjük át az 1910. évi népszámlálás összesített táblázatait, amelyek fejlécei és lábjegyzetei a magyaron kívül német és angol nyelven íródtak.

A magyar nyelvű „Tájékoztató a szótár használatáról” című fejezet németül és angolul is olvasható, ez nagyban növeli a mű nemzetközi használhatóságát. Véleményem szerint az idegen nyelvű tájékoztatókat nem a Függelék után, hanem a magyart követően kellett volna elhelyezni.

A szótári törzsanyag (73–958) több mint 80 ezer szócikke, illetőleg utalószava, a jelzett tartalmak következetes megjelenítése a szerző igényes és aprólékos munkáját dicséri, amint arról már megbizonyosodhattunk a tájékoztató ismertetésében. A címszavak az 1913-as és az ezt követő időszak névhasználatát követik, mindazonáltal történeti forrásokra is sűrűn van utalás (l. a Csánki és Györffy történeti földrajzára való lábjegyzetes hivatkozásokat).

A közel 700 oldalnyi törzsanyagot és az idegen nyelvű helységnévmutatókat követik a jó minőségű, változatos tartalmú színes térképszelvények, szám szerint 70. Az első előzéklapon lévő Osztrák–Magyar Monarchia-térkép (1913) a legfelső szintű közigazgatási egységeket (tagországokat, tartományokat) és a fontosabb városokat ábrázolja. A szelvényezési áttekintő és a térképlapok jelmagyarázata az 1913. évi térképen való tájékozódást könnyíti meg a magyar, angol és német nyelvet ismerőknek egyaránt. Az 54 darab 1 : 400 000 méretarányú térképszelvény ábrázolja a domborzatot, vízrajzot, határrajzot, a fő közlekedési hálózatot, vármegyéket és járásokat, illetve a hozzájuk tartozó névrajzot. Más jellegű térképek is helyet kaptak az adattárban a helységnév-azonosítás megkönnyítése végett; így a hátsó szennylapon Magyarország közigazgatási térképe található (1913), időben ezt követi a Trianon utáni Magyarország közigazgatási térképe, majd a volt Magyar Királysággal szomszédos vagy hozzá tartozott területek térképlapjai (Moldva és Bákó megye térképlapjai, 2009; Dalmácia és Bosznia-Hercegovina térképe, 2009). Egy 1301-es és egy 1490-es datálású térképmelléklet is bekerült a gyűjteménybe; ezek kis méretarányú közigazgatási térképek ugyan, de a Csánki és Györffy történeti földrajzából származó településnevek lokalizálását segítik elő. A következő térkép Magyarország hegy- és vízrajzának 20. század eleji képét mutatja be, olyan korabeli névhasználatot és tájsemléletet örökítve meg, amely mára több ponton átalakult (pl. *Magyar-Alpok*, egy része ma *Alpokalja*).

Magyarország 1910. évi nemzetiségi és felekezeti megoszlása térképre vetítve nagyban megkönnyíti az olvasó tájékozódását: a különböző színekhez és színárnyalatokhoz tartozó etnikai és vallási adatok értelmezését részletes jelmagyarázat segíti. A nemzetiségi megoszlás esetében (magyar, német, szlovák, román, ruszin, horvát, szerb, egyéb) a százalékos bemutatás mellett a városi tömörülés is nyomon követhető, míg a felekezeti hovatarozás (római katolikus, görög katolikus, református, evangélikus, görögkeleti, unitárius, izraelita) abszolút (80–100%) és relatív (–50%) többség szerinti lebontásban is megjelenik. A nemzetiségi arány bemutatásánál a cigány etnikum – nyilván technikai okokból – sajnos nem képviselteti magát az anyagban, holott jelenlétük már a középkortól kimutatható a vizsgált területen.

Összességében megállapítható, hogy a bemutatott helységnév-azonosító szótár a maga 1048 lapjával kiváló összefoglalása annak a hatalmas gyűjtőmunkának, amelyet Lelkes György lelkiismeretesen elvégzett. A modern adattárak sora a szerzőnek köszönhetően érté-

kes művel gazdagodott, ugyanakkor e munka interdiszciplináris jellege, sokoldalúsága révén messze kiemelkedik az eddig készült helynév-azonosító jegyzékek és szótárak közül. Jó szívvel ajánlom nemcsak a névkutatással foglalkozó nyelvészeknek, hanem mindenkinek, akit érdekel a magyarság története és társadalomföldrajza.

KISS MAGDALÉNA

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Elżbieta Artowicz

(1949–2012)

2012. január 11-én hosszú, súlyos betegség után elhunyt Elżbieta Artowicz, a Varsói Tudományegyetem professzora, aki több éven át vezetője volt a varsói Magyar Filológiai Tanszéknek. Tagja volt a Magyar Nyelv Nemzetközi Tanácsadó Testületének, a Nemzetközi Hungarológiai Társaságnak. Kiváló személyisége volt a lengyelországi hungarológiának, kimagasló felkészültségű és fáradhatatlan egyetemi oktató, kutató, nagy hatású tanáregyéniség, az aprólékos filológiai kutatás mestere, a tudós tanár igazi példája, Magyarország elkötelezett igaz barátja, akinek küzdelmes, megpróbáltatásokkal teli élete volt.

Elżbieta Artowicz 1949. január 4-én született a Sokolów Podlaski nevű lengyel kisvárosban, ahol az általános és középiskolát is végezte. Egyetemi tanulmányait a Varsói Tudományegyetemen folytatta a lengyel filológia szakon. Az egyetem elvégzése után a Lengyel Tudományos Akadémián dolgozott, ahol formális nyelvészettel és komputeres szövegfeldolgozással foglalkozott. Ezenkívül több éven keresztül előadásokat tartott a Varsói Tudományegyetem Könyvtártudományi és Tudományos Információ Intézetében a komputeres információfeldolgozás nyelvészeti alapjairól. Aktív tudományos tevékenységének igen gazdag eredményeit különböző lengyel, magyar és sok más külföldi szakfolyóiratban közölte. Számos tudományos konferencián tartott előadásokat, többek között Magyarországon is. Felsőfokon beszélt magyarul, angolul, franciául és oroszul.

Elżbieta Artowicz professzor asszony 1987 októberében kezdte el a munkát a Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszékén mint tanársegéd. Három év elteltével védte meg doktori disszertációját a tudás reprezentációja és a relevancia kérdései az információ-kereső rendszerben témaköréből. Ezt követően főként a magyar és a finnugor nyelvészettel foglalkozott, különös figyelmet szentelve a nyelvreírásnak a magyar grammatikákban, valamint azoknak a grammatikai kategóriáknak is, amelyeknek nincs megfelelőjük az indoeurópai nyelvekben. 2003-ban lett a Magyar Filológiai Tanszék vezetője, és egy évvel később habilitált magyar és finnugor nyelvészetből. Habilitációjának az alapját „A nyelv morfoszintaktikai modellje a régi magyar grammatikákban. Szilveszter Jánostól Versegghy Ferencig” című disszertációja képezte, amelyen majdnem tíz évig dolgozott. Ugyanebben az évben egyetemi tanárrá nevezték ki. Abban az időszakban, amelyben a professzor asszony tanszékvezetői funkciót töltött be, igen intenzív oktató-kutató munka folyt a tanszéken. Jelentősen növekedett a hallgatók száma, megélné vált a nemzetközi együttműködés,